ОТЪ ВИТОША ДО РОДОПА.

(България, Румелия и Турция).

Пѫтни бѣлѣжки прѣзъ 1883 година.

(Продължение отъ III книга).

---

25 Юний.

(Вѣтренъ. — До Бошуля. — Бошуля. — Разочарования ханджия отъ новото положение. — Изсъхналитѣ върби. — Нещастенъ опълченецъ. — Отъ Бошуля до Пазарджикъ. — Пазарджикъ. — Заминувание къмъ Пловдивъ. — Орта-Ханъ. — Прѣспивание на открито поле).

Селото Вѣтренъ лѣжи на едно нанадолнище отъ двѣтѣ страни на Сардѫкъ Дере, гдѣто Срѣдня Гора и Родопа са скопчвѫтъ, на

самия пѫть отъ Т.-Пазарджикъ за София. Отстои 82 кил. отъ София, 27 отъ Ихтиманъ, 26 отъ Пазарджикъ и 61 отъ Пловдивъ. По разстоянието си отъ Пловдивъ, Вѣтренъ е първия конакъ на пѫтника, който тръгва съ талига отъ Пловдивъ; а като много пѫтници, особенно, пò-долнитѣ търговци и занаятчиитѣ, не искѫтъ да имѫтъ главоболия на Пловдивската и Пазарджикската станция, и вслѣдствие на това прѣдпочитѫтъ сухия пѫть, то Вѣтренъ ще си има значението съ своитѣ ханове, до дѣто желѣзницата са свърши отъ Бѣлово до София.

Вѣтренъ въ турскитѣ официални книжа са четеше *Хисарджикъ*. На много чисто-български села Турцитѣ едно врѣме сѫ промѣнили названията отъ български на турски, или по причина на нѣкакво забѣлѣжително събитие прѣзъ врѣме на завоюванието, или за память на нѣкой завоеватель, или просто, за да дадѫтъ на страната турски характеръ. Това е испатилъ и Вѣтренъ, та е билъ прѣименуванъ на Хисарджикъ.

Въ турското врѣме Вѣтренъ е влизалъ на състава на Пазарджикската каза, Пловдивски санджакъ. Броилъ са е въ селата, наизваеми *Орта-Колу*[1]). Слѣдъ основаванието на Румелия, Вѣтренъ влѣзе въ Ихтиманската околия, Пазарджикски департаментъ и до дѣто Ихтимана да отдѣлѭтъ отъ Княжеството и присъединѭтъ къмъ *Автономията*, Вѣтренъ са гордѣяше съ названието си приврѣменъ центръ на Ихтиманската околия и сѣдалище на околийското управление.

Вѣтренъ лѣжи, както са каза и пò-горѣ, между Родопа и Срѣдня-Гора. Голитѣ или полупрошаренитѣ рѣбра на послѣднята му сѫ присойка, а гориститѣ и прошарени съ букова и дѫбова гора рѣбра на първата му сѫ усойка. Вѣтренъ лѣжи токо-рѣчи на чъртата между горитѣ и полето, та затова и жителитѣ му не сѫ нито горци, нито поленци. Имѫтъ по нѣщо горско, имѫтъ по нѣщо и полско. Като такива, тѣ са ползувѫтъ съ добъръ поминъкъ; съ гората са улеснявѫтъ за скотовъдство, а съ полето за лозарство и земледѣлие; нъ като сѫ на пѫтя, тѣ вьртѭтъ и нѣкаква търговия. Тѣ печелѭтъ и отъ това, че не ходѭтъ твърдѣ много на пазарищата да продавѫтъ произведенията си, или да купувѫтъ, каквото имъ трѣба. Онова, което имѫтъ за продань, харчѫтъ го на мѣстото си, а което имъ трѣба, докарвѫтъ имъ го. Когато имѫтъ нужда, тѣ ходѭтъ на Пазарджикския пазарь. Въ Вѣтренъ развъждѫтъ много говѣда, овци, кози и свинье.

Споредъ народоброението отъ 1880 год., въ Вѣтренъ има 444 кѫщи и тѣ сѫ пò-многото нови, тъй като прѣзъ врѣмето на Срѣдньо-Горското и Родопско възстание Вѣтренъ е горѣно отъ Турцитѣ. Пò-вечето отъ кѫщьята сѫ еднокатни, покрити съ керемиди и постлани съ прьсть. По нѣколко домакинства има въ една кѫща, та затова въ 444 кѫщи, прѣзъ 1880 год., сѫ са помѣщавали 527 домакинства. Жители е имало 2,729 души, отъ които 1,234 мѫжье и 1,362 жени; женитѣ прѣвишавѫтъ мѫжьетѣ съ 128 души, нъ разбира са, прѣзъ врѣмето на прѣброяванието нѣколко отъ мѫжьетѣ сѫ биле солдати; на кѫща са падѫтъ по 6·14 души, а на домакинство по 5·17.

[1]) Захариевъ. Описание на Татаръ-Пазарджикската каза. Стр. 24.

Жителитѣ въ тая паланка са занимавжтъ съ земледѣлие, скотовъдство и лазарство. Земята работжтъ по първобитния начинъ. Никакви машини не сж още въведени. На полската работа работжтъ мжжьетѣ и женитѣ. Женитѣ, освенъ това, зимно врѣме работжтъ домашна работа. Прѣджтъ вълна и памукъ и ткаjжтъ аби и платна, за домашно употрѣбление.

Въ просвѣтително отношение, тѣ добрѣ отивжтъ. За училището си много сж жьртвували, до като да го направжтъ, нъ женскитѣ си дѣца не сж наклонни да проваждать да са учжтъ. Причината на послѣдното е лошото поведение на една учителка прѣзъ миналитѣ години. Грознитѣ впечатления, отъ едно нелѣпо дѣло на споменатата учителка, мжчно ще са истриjжтъ отъ паметьта на селянитѣ. Поради това тѣ съ отвръщание глѣджтъ на образованието на женский полъ. Подиръ освобождението, училището са нареди отъ трудолюбивия учитель, ученикъ отъ Самоковското Духовно училище, Г-на Н. Кръпчански. Прѣзъ тъзи година имаха 4 отдѣления и единъ классъ. Освенъ това, прѣзъ миналитѣ години бѣхж отишле по нѣколко ученика въ Пазарджикъ, Пловдивъ и София, за да слѣдвжтъ отъ първий классъ нагорѣ, и за идящата учебна година пò-заможнитѣ селяни щѣха да проводжтъ свършившитѣ I классъ тѣхни синове да слѣдвжтъ въ горѣказанитѣ градове, ако не сполучжтъ да отворжтъ классъ въ училището.

Прѣзъ Срѣдньо-Горско-Родопското възстание, въ 1876 год., Вѣтренци сж зели живо участие. Тѣ заедно съ другитѣ села, около прохода до Трояновитѣ врата, сж биле заели прохода и изсѣкли телеграфнитѣ диреци, дъникитѣ на които и до днесъ още личжтъ полузаровени въ земята. Вѣтренъ е билъ изгоренъ отъ турски войски, които подъ прѣдводителството на Хасанъ-Паша, бѣхж приводени отъ София за да пробиjжтъ пжть и възстановжтъ прѣкжснатитѣ отъ вꙑстанницитѣ сношения между София и Пазарджикъ. Прѣзъ врѣмето на Срьбско-Турската война Вѣтренци сж биле изложени на немилостьта на безбройни турски редовни и нередовни войски, и вслѣдствие на това тѣ сж биле отчаянни до крайность, толкова пò-вече, че Турцитѣ сж глѣдали на тѣхъ като на доказани комити, понеже сж биле възставали. Сжщо и прѣзъ Русско-Турската война сж страдали отъ войски и баши-бозуци. Нѣколко пжти сж бѣгали по горитѣ. Прѣзъ врѣмето на окупацията обаче, тѣзи хора си отвориха очитѣ. Запазенитѣ у тѣхъ вина, добитъци и разни храни скжпо-скжпо продали; отворили нови ханища и дюкяни за постоянно-минуващитѣ пжтници, повдигнаха са малко-помалко, старитѣ рани излѣкуваха и сега са наслаждавжтъ съ добъръ поминъкъ.

Нѣколко часа силомъ сме могли да спимъ въ хана, отъ дървеници. Сутриньта, още въ мрезгавина, ханджиитѣ забубутяха, завикаха и затропаха, та пропждиха съня ни. Другаря ни отъ Ясж-Кория още по зори исчезналъ. Той си заминалъ, безъ да ни са убади. Не можахме на сила пò-вече да спимъ и станахме.

Ханджийката ни свари кафе, а ханджията ни упѣче мѣсо. Закусихме и тръгнахме тъкмо тогава, когато слънцето бѣ са издигнало,

колкото чилѣшки бой. Излѣзохме отъ Вѣтренъ. Отъ селето слизаха къмъ полето жътвари и жътварки; други пъкъ, които бѣхѫ спали вънъ отъ селото, бѣхѫ захванали да работѭтъ и пѣяха. Ний пѫтувахме най-приятно посрѣдъ прошарениниви; на всѣкѫдѣ радостни глъчки и викове. Хранитѣ бѣхѫ добри, нъ липсванието на работници причиняваше тая врѣда, че на много мѣста зърната отъ класоветѣ капяха. Изселяванието на Турцитѣ и промѣненнето политическото и икономическото положение на Шопитѣ, лишаваше Пазарджикския департаментъ отъ нуждната работна сила. На всѣкѫдѣ имаше уплаквания за работници.

Шоссето отъ Вѣтренъ къмъ Бошуля бѣ пò-добрѣ направено. И тамъ имаше насипани трошени камъни, въ правилно наредени фигури, нъ нѣмаше голѣма нужда за поправки. Тукъ талигатата не ни трьсанигаше тъй, както отъ Траяновитѣ порти до Вѣтренъ. Глѣдахме и отъ двѣтѣ страни на шоссето млади върби насадени, но полуизсъхнали. Тѣ бѣхѫ поливани и вардени отъ пѫтнитѣ вардачи. При все това, можаше человѣкъ да са радва, че автономното правителство бѣ земало мѣрки за насадяванието дървета покрай шоссетата, за да са пѫтува пò-леко и пò-приятно въ горѣщи врѣмена, каквото бѣ сегашното. Полека-лека часа на 10, прѣдъ пладнѣ, стигнахме въ с. Бошуля и слѣзохме въ дюкянчето на единъ старецъ, отдавна прѣселенъ тукъ отъ Скопие.

Селото Бошуля лѣжи отъ двѣтѣ страни на шоссето. Привързано е къмъ Пазарджикската околия. 13 километра е къмъ истокъ отъ Вѣтренъ, 14 къмъ западъ отъ Пазарджикъ; отстои 49 километра отъ Пловдивъ. Спорѣдъ народоброението отъ 1880 год. това село има 65 кѫщи, 123 домакинства, 419 души жители, отъ които 203 мѫжье и 216 жени. Училище имаха отворено въ 1880 год. Въ селото има много овощни дървета и върби и нѣколко кладенци за вода. Водата е тѣжка и блудкава.

Трѣбваше да си поотпочинемъ въ това село. Стареца ханджия ни прие добрѣ и сѣднахъ да си поприказвамъ съ него. Стареца не бѣ любитель на учението и съ прѣзрѣние глѣдаше къмъ всичко ново и нововъведено. Новия редъ на работитѣ не бѣ по гайдата му, защото младитѣ властували и земали голѣми заплати, а старитѣ биле оттикнати на страна и никакъ не ги питали за нищо. Че правителственнитѣ работи отивали злѣ и че народната пара са харчила на вѣтъра, той ми приведе за доказателство новопосаденитѣ, около шоссето, изсъхнали върби. Расказа, че минало-годишния пазарджикски окр. инжинеръ Трьнка билъ похарчилъ около 40 лири за върбитѣ отъ Вѣтренъ до Пазарджикъ, а послѣ ги оставилъ на произвола и изсъхнали. Накаралъ Трьнка селянитѣ да ги полѣѭтъ нѣколко пѫти съ вода, но било напраздно. Върбитѣ изсъхнали. Стареца знаялъ, че тамъ върби нѣма да станѫтъ, защото помнялъ, че и въ турско врѣме ги садили и сушили, ала него не го слушали, когато напрѣдъ казвалъ да не си правѭтъ трудъ да ги садѭтъ. И тъй, „нашитѣ пари ги пръскѫтъ по вѣтъра *френскитѣ зулуме*". Съ послѣдньото название стареца наричаше чужденцитѣ на тукашни служби, които наистина не

милѣѭтъ ни най-малко народнитѣ пари и миллиони левове опропастиха по поправка на мостоветѣ и шоссетата въ България.

Когато стареца приказваше за това, на дюкяна му дойде единъ простъ пѫтенъ кантониеръ, братъ на единъ богатъ, съ нѣколко кѫщи, адвокатъ въ София. Запознахъ са съ кантониера и захванахъ да го питамъ за едно друго. Той си уплакваше положението, създадено нему отъ человѣчески неправди и свѣтски суети. За вѣра и за народность той прѣзъ послѣднята война сталалъ опълченецъ въ Влашко. Билъ са съ Турцитѣ въ Сърбия и България; билъ въ много боеве, раненъ нѣколко пѫти; немилостивата, спорѣдъ него, сѫдба го оставила живъ, само да страда слѣдъ освобождението и да са угорчава, като глѣда свѣтовнитѣ неправди и тѣглила. Слѣдъ мира, той са скиталъ двѣ години нагорѣ-надолу, и едвамъ тогава можалъ да получи служба кантониеръ съ по двѣ турски лири заплата на мѣсецъ. Забогатѣлия му, слѣдъ войната, братъ въ София не щѣлъ нито да го чуе, нито да го знае, като че ли една майка не ги е родила, като че ли богатството било само нему дадено да го събира. „Тъй е то“, — продължаваше той, — „едни са бихме и мрѣхме по бойнитѣ полета и гладувахме по Шипченскитѣ проходи, а други сега са наслаждаватъ съ свободата и богатството; ама дò ще врѣме, дà ще Господъ и намъ още единъ случай да си отмъстимъ на онези, които вмѣсто да ни наградѭтъ, оставиха ни да са скитаме по пѫтищата и да работимъ по съ 200 гроша на мѣсецъ. Нѣма свобода, нѣма човѣщина, нѣма братство“, — казваше той. — „Нѣма правда на тоя свѣтъ. Една майка ни е родила съ брата ни, и сега азъ гладувамъ и скърбѭ всѣки часъ, а братъ ми царски живѣе, за мене никакъ не пита. Тъй е то. Бий са, послѣ гладувай“.

Дожалѣ ми тоя опълченецъ и поискахъ да го почерпя винце, но той ми смахна, че въ дюкяна на стареца нѣмало добро, затова ма заведе въ една кѫща, далечко отъ шоссето, дѣто продаваха най-добро вино. Тамъ заржчахъ, та ни спържиха яйца, донесоха ни чирози и добро вино. Поубѣдвахме съ опълченеца кантониеринъ, до гдѣто домакина ни приказваше за нѣкои приключения по Срѣдньо-Горското въстание. Като пийнахме винце — и инъкъ и не можеше да бѫде, защото въ селото нѣма добра вода за пияние — опълченеца кантониеринъ са развълнува още пò-вече. Той са сърдяше и на румелийското правителство, за дѣто то на опълченцитѣ давало служби само по пѫтищата и освенъ чè ги обиждало съ нищожната заплата 2 лири турски, но ги унижавало още съ това, че ги накарвало да поправлявѫтъ сами развваленитѣ шоссета. Разбира са, това са видяше прѣтѣжко на опълченцитѣ, отъ които пò-голѣмата часть сѫ мислили, пъкъ и сега мислѭтъ, че тѣмъ е принадлѣжало да управлявѫтъ България и да занемѫтъ всичкитѣ постове, а не на готовановцитѣ пришълци изъ разнитѣ страни на свободна и несвободна България, които прѣзъ врѣме на въстанията и войнитѣ сѫ биле или нерѣзани турци, или сѫ са казвали власи, русси или гърци. Наистина, притѣзанията на комититѣ и опълченцитѣ сѫ голѣми, ала и безобразието на пришълцитѣ готовановци и кокалановци не е малко. Както въ Княжеството, тъй

и въ Румелия поне пò-долни служби като писарски, жандармски, разсилнически и надзорнически можаха да са повѣрятъ на комити и опълченци, но готовановцитѣ пришълци сж прѣдпочитали да ги давжтъ на свои роднини и приятели. Не пò-съвѣстно сж постжпвали и постжпватъ и дошлитѣ изъ Европа съ по единъ парцалъ диплома въ пазуха юристи — правници. И тѣ глѣджтъ пò-вече на роднинитѣ и приятелитѣ си, отъ колкото на заслужилитѣ хора, защото послѣднитѣ не искжтъ да имъ са покланяжтъ и да отдавжтъ почетъ на кюнцитѣ, гантитѣ и крилата имъ, купувани съ сиромашки потъ. Ако са впустнемъ пò-дълбоко въ тия нѣща, ще отидемъ на дълго и на широко, за това пò-добрѣ ще бжде да дойдемъ на прѣдмѣта си.

Най-подиръ, при съчувственната раздѣла опълченеца кантониеринъ ма помоли да убѣдя брата му въ София, да му проводи 200—300 гроша, за да си исплати борча въ Бошуля, и да може да дойде въ София, дѣто да походатайствувамъ въ Строителното Отдѣление при Министерството на Общитѣ Сгради, за да са приеме за пжтенъ надзиратель въ Княжеството. Азъ му са обѣщахъ, че като са върна въ София, ще са потрудя и за едното и за другото, но не му дадохъ твърда надѣжда, защото братъ му не е друго, освенъ звѣръ въ человѣчески образъ, а да правя прѣпоржка прѣдъ Строителното Отдѣление, менъ са не падаше отъ безбройнитѣ кокалановци, гризановци и облизановци. Азъ го помолихъ, щото на връщанието ми за София, кждѣ Илинъ-день, пакъ да са видимъ въ Бошуля, въ случай че не са върна прѣзъ Златица или Самоковъ. Опростихме са.

Тръгнахме съ дружината за Пазарджикъ, до гдѣто ни оставаха 14 километра пжть. Шоссето къмъ Пазарджикъ бѣ въ много добро положение, само че насаденитѣ, отъ бившия окр. инжинеръ Трънка, върби по странитѣ на шоссето бѣхж изсъхнали и правяха на пжтника неприятно впечатление при такава нестърпима горѣщина. Самъ Трънка би почувствувалъ тая неприятность и би исхарчилъ още нѣколко десетини лири, грѣшни български автономски пари, за да искорени изсъхналитѣ върби, нъ го нѣмаше вече въ Румелия, въ Пазарджикския департаментъ; той бѣ отишелъ, повиканъ отъ Директора на Строит. Отдѣление, Михаиловича, въ Княжеството; а пакъ замѣстника му, българинъ инжинеринъ П. Н., като че нарочно бѣ оставилъ да стърчжтъ по шоссето изсъхналитѣ върби, за да вижда българския свѣтъ, за какво са харчжтъ сиромашкитѣ пари.

И тукъ жътвата бѣ прѣизобилна, нъ за работници имаше нужда. Мнозина земледѣлци ни са уплакваха, че слугитѣ и ратаитѣ имъ избѣгали тъкмо тогава, когато настанала жътвата.

Слѣдвахме пжтя си. Жегата бѣ нестърпима. Отъ селото дори до Пазарджикъ нѣма нигдѣ сладка вода. Минахме намалѣлата Тополница, наглѣдахме са на гордо издигающитѣ са отъ дѣсно величественни Родопи, очъртанието на които въ пладнинско врѣме ни прѣдставлява тъмно-синя панорама. Въ $1/^1_2$ часа влѣзохме въ Татаръ-Пазарджикъ, гдѣто дружината ни са раздѣли.

Пазарджикъ лѣжи на западния край на тракийското поле. Отстои 36 кил. отъ Пловдивъ, 106 отъ София, 64 отъ българско-ру-

мелийската граница, 20 отъ Голѣмо Конаре, 15 отъ Пѣщера, 42 отъ Панагюрище, 172 кил. отъ турско-румелийската граница при Харманлии. Тоя градъ, основанъ отъ султанъ Баязида II въ 1485 год. и населенъ съ Акъ-Кермански татари на мѣстото до р. Марица, гдѣто околнитѣ села са събирали на *пазаръ*[1]), нарѣченъ е Татаръ-Пазардикъ. Околнитѣ села, та че и много други далечъ лежащи отъ Пазарджикъ, зовѫтъ този градъ и до сега съ името *Пазаръ*.

Спорѣдъ Захариева, слѣдъ основаванието на града, управлението или владѣнието му е било повѣрено на татарския главатарь Сарѫ-Хана, който като започналъ да прави злоупотрѣбления, татаритѣ ги убили нощно врѣме въ сѣдалището му Загорово, прѣименувано въ честь на Хана Сарѫ-Ханъ-Бей-Кьой (днешното Саранъ-Бей). Това било причина, че правителството, за да обуздае татаритѣ, населило въ града турци отъ околнитѣ новозаселени турски села, а управлението било прѣдадѣно на Пловдивския управитель. Въ 1492 год. билъ испроводенъ особенъ управитель, а чакъ около края на 16-то столѣтие нуждата извикала да са заселѭтъ въ града и българи занаятчии. Подиръ това, турцитѣ и татаритѣ постоянно са намалявали, но причина на войнитѣ и моритѣ, и нови прѣселенци християни прѣкупували кѫщьята имъ, така щото въ 1715 год. прѣправили старата си черквица на голѣма черква, съ митрополия до нея.

Въ 1870 год. Пазарджикъ е ималъ 33 махали: 18 турски, 12 български и 3 цигански. Въ всичкитѣ махали е имало 3,420 кѫщи (1,000 тур., 2,000 бъл., 20 ерменски, 300 евр. и 100 циг.) съ 12,365 д. мѫжки жители (3,500 турци, 7,000 българи, 30 заселени цинцари, 15 врѣменно-проживающи цинцари, 320 ерменци, 200 евреи, и 300 цигани). Когато Европейска Турция е била раздѣлена на вилаети, санджаци и кази, Пазарджикъ е билъ направенъ срѣдище на една каза съ негово име и административно е билъ привьрзанъ къмъ Пловдивския санджакъ или пашалѫкъ. Пазарджикската каза е имала доста широки граници. На истокъ отъ града, тя са е простирала 4 часа по полето до селата Цалапица, Палатово, Рѫжево-Конаре; къмъ юго-истокъ са е простирала по течението на р. Вѫча, отъ втичанието ѝ въ Марица до самитѣ ѝ извори; къмъ югъ границата е прѣскачала водораздѣла на Марица и Мѣста, прѣхвърляла са е оттатъкъ въ долината на Мѣста, като е обѣмала отъ краището Доспадъ селата: Деспотово, Барутинъ, Чавдарлѫ, Касѫклѫ и Иланджа; къмъ западъ границата са е простирала близо до Трояновитѣ врата или Маркови кули, както ги нарича околното население, а къмъ сѣверъ до Стара Планина. Граничила е съ Пловдивската и Неврокопската каза, съ Разложската нахия, съ Самоковската каза, съ Ихтиманската нахия, и съ Златишката каза. Въ цѣлата каза, безъ града, е имало 112 села: 67 бълг., 33 тур. и 12 смѣсени (помашкитѣ села въ Чепина и Доспатъ сѫ причислени въ турскитѣ), съ 41,360 д. мѫж. жители (8,175 турци, 32,145 бълг., 1,000 заселени цигани и 50 цин-

[1]) Захариевъ. Описание на Т.-Пазарджикската каза. 41.

цари). Българитѣ отъ мохамеданското вѣроисповѣдание влизжтъ въ турцитѣ, а скитающитѣ са цигани не биле броени.

Освенъ града, казата е била распрѣдѣлена на 3 *кола* или участъка: Яка-Колу, Орта-Колу и Отлукъ-Кьой-Колу. Първия е обнемалъ Родопскитѣ и приполскитѣ ѝ села и е ималъ за срѣдище Пѣщера; втория — полскитѣ и въ прѣдгорията на Срѣдня-Гора села, съ сѣдалище Вѣтренъ; третий — Срѣдньо-Горскитѣ села, съ сѣдалище Панагюрище [1]).

Подиръ освобождението ни, когато България бѣ раздѣлена на петь части, Пазарджикската каза впадна въ западната часть на Източна Румелия и съставляваше едно отъ 6-тѣхъ окржжия. Границитѣ на бившата каза са промѣниха. Доспатскитѣ села, отвждъ водораздѣла на Марица и Мѣста, спорѣдъ опрѣдѣлението на Берлинския Конгресъ, останаха на Турция и са присъединиха къмъ съсѣдната Неврокопска каза; ала пъкъ, отъ друга страна, новото Пазарджикско окржжие бѣ разширено отъ къмъ западъ: Ихтиманската нахия отъ Самоковската каза (Софийски санджакъ) бѣ присъединена къмъ Пазарджикъ; тъй сжщо и нѣколко Самоковски села бѣхж усждени да съставлявжтъ часть отъ Източна Румелия и да уголѣмжтъ Пазарджикското окржжие. Присъединено бѣ къмъ туй окржжие и часть отъ Коюнь-Тепеската нахия, Пловдивска каза.

Спорѣдъ статистиката отъ 1880 год., Пазарджикското окржжие има 5 града (Пазарджикъ, Ихтиманъ, Пѣщера, Панагюрище и Копривщица), 128 села, распрѣдѣлени на 5 околии съ имената на градоветѣ. Пазарджикската околия има 51 села, пò-вечето въ полето; Ихтиманската —23 села, пръснати по Срѣдньо-Горскитѣ бърда и въ Костенското поле; Пѣщерската — 26 села въ Родопитѣ. (Въ това число не влизжтъ четиритѣ Родопски села; Дьовленъ, Кара-Булакъ, Наиплие и Селча, които спорѣдъ Берлинский Конгресъ принадлѣжжтъ на Ист. Румелия и спорѣдъ първото админ. распрѣдѣление на тая послѣднята, съставляваха часть отъ Пѣщерската околия, а и до сега не сж завзети отъ румелийското управление). Панагюрската има 20, села распръснати изъ Срѣдня-Гора, и Копривщенската 8 села въ Срѣдня-Гора. Въ цѣлия окржгъ е имало въ 20,350 кжщи 25,217 домакинства, съ 117,063 д. ж., отъ които 96,425 (48,655 м., 47,770 ж.), българи, 14,898 (7,226 м., 7,672 ж.) турци, 676 (360 м., 316 ж.) гърци, 3,487 (1,703 м., 1,784 ж.) цигани, 152 (79 м., 73 ж.) ерменци и 1,112 (550 м., 562 ж.) евреи. Тукъ трѣбва да са забѣлѣжи, че жителитѣ отъ 8 помашки села въ Пѣщерската околия, а именно жителитѣ отъ селата: Осеново, Форцово, Дорково, Баня, Костандово, Ракитово, Лжжанье и Корово — сж вкарани въ числото на турцитѣ. Въ тѣзи села е имало 5,772 д. жит., която цифра като снемемъ отъ числото на турцитѣ и добавимъ къмъ онова на българитѣ, ще намѣримъ, че въ сегашния Пазарджикски окржгъ има 102,197 д. българи и само 9,126 д. турци.

Само Пазарджикъ има 2,110 кжщи, 2,974 домак., съ 14,380 д. ж., отъ които 8,405 (4,130 м., 4,275 ж.) сж българи, 3,129

[1]) Захариевъ. Описание на Т.-Пазарджикската каза. 25. 40—44.

(1,766 м., 1,363 ж.) турци, 335 (187 м., 148 ж.) гърци [1]), 522 (257 м., 265 ж.) циг., 152 (79 м., 73 ж.) ерменци и 1,112 (550 м., 562 ж.) евреи. Въ това число влизжтъ 160 домак., съ 725 (367 м., 358 ж.) ж. българи бѣжанци отъ Одринската область, (Узунъ-Кюприйско[2]).

Както са каза и пò-горѣ, слѣдъ убиванието на първия Пазарджикски управитель, Сарж-Ханъ-Бей, управлението на Пазарджикъ и околностьта му било повѣрено на Пловдивский управитель, а спахиитѣ събирали десятъкъ отъ произведенията. Наслѣдницитѣ на особенно назначений въ 1492 год. управитель Шатжръ-Ага сж управлявали краището до заминуванието прѣзъ Пазарджикъ на султанъ Мохамеда IV, който отнелъ властьта отъ Шатжровцитѣ и ѭ прѣдалъ на нѣкой си търговецъ отъ Азия, Кавано̀зоглу, съ условие да плаща 350,000 гроша годишнина на царщината. Потомцитѣ на Кавано̀зоглу подъ име на деребеювци, войводи и аяни сж управлявали Пазарджикско до 1840 год. [3]). Ала и отъ това врѣме сѣтнѣ тѣ сж играли важна роль при управлението, имали сж роднински врьзки съ Софийскитѣ и Пловдивскитѣ беюве. Завладѣли сж доста земи по полето, а съ честото си посѣщавание на минералнитѣ бани въ Чепинскитѣ села, тѣ сж ги биле уредили за *хаирять* и сж закоренили такъвъ мохамедански фанатизмъ между Помацитѣ въ краището Чепино, щото на-да-ли би са намѣрило другадѣ такова фанатическо население. Великолѣпнитѣ конаци на Кавано̀золларъ, ако и укапали, сж свидѣтелствували за голѣмството и славата на притѣжателитѣ имъ.

Прѣзъ врѣмето на Срѣдньо-Горско-Родопското въстание, въ 1876 год., единъ отъ потомцитѣ на Кавано̀зъ-оглу е игралъ доста приятна за него роль. Той е завелъ тогава писменни сношения съ голѣмцитѣ помаци отъ Родопскитѣ краища Чепино и Доспатъ, съставни части отъ Пазарджикската каза, далъ е заповѣди отъ името на правителството, да са подигнжтъ всичкитѣ помаци и да забиколжтъ възстаналия Батакъ. Бързи и точни испълнители на неговитѣ фанатически и безчеловѣчни заповѣди сж биле Дорковалията Мехмедъ-Ага отъ Чепино и Барутлията или Доспатлията Ахмедъ-Ага. Въ една помашка пѣсень, въ която са описва подробно Баташкото възстание и опустошение [4]) е казано на едно мѣсто, че Чепинскитѣ помаци, като нѣмали достатъчно оржжия, за да са въоружжтъ, събрали са въ с. Баня и

„Напѝсаха ле голѣмъ ферма̀нъ,
Юдариха ле мюхюрету,
Юда̀риха си ле сѝчки сѐла,

---

[1]) Тѣ сж пò-многото цинцари, нъ благороднитѣ румелийски управници въ щедростьта си да правьжтъ пò-голѣми отстжпки на турцитѣ и гърцитѣ, за които Орган. Уставъ изрично прѣдвиждаше нѣкакви правдини, сж писвали цинцаритѣ за гърци, а помацитѣ за турци.

[2]) Официална статистика на Ист.-Румелийското население. Пловдивъ 1880 год.

[3]) Захариевъ. Описание на Т.-Пазарджикската каза. 42, 53.

[4]) Тая пѣсень има до 800 стиха. Съставили сж ѭ двама помаци-пѣснопойци отъ с. Баня (Чепинско), нѣколко дена слѣдъ кланието.

Сички céла ле мюхюрету,
Да си дóйдатъ ле царски пушки,
Царски пушки ле и жапанé,
Да си идемъ ле по Батăчку.
Че си немать ле Баняньету,
Баняньету ле циганьету,
Немать си леле ниту пушки,
Ниту пушки ле, ни пищолье.
Книга ютишла леле ду Яли-Бей[1])
Да испрати ле, царски пушки,
Царски пушки ле, жапанé“ .....
. . . .

И послѣ въ пѣсеньта са расправя, по колко товара пушки и жапане биле испратени на всѣко едно отъ Чепинскитѣ села, които заедно съ Доспатскитѣ опустошиха Батакъ.

Прѣзъ врѣмето пакъ на възстанието, пò-голѣма часть отъ което бѣ въ Пазарджикската каза, Пазарджикъ бѣше центръ, отъ гдѣто са даваха заповѣди за потушаванието му. Тукъ най-напрѣдъ чрѣзъ българи прѣдатели са е усѣтило турското правителство за сѫществующий заговоръ; отъ тукъ сѫ са испроводили съглѣдатели къмъ Срѣня-Гора и прѣзъ тукъ сѫ минували башибозушкитѣ въорѫжени чети за къмъ възстаналитѣ мѣстности. Послѣ, при и слѣдъ потушаванието на възстанието, тукашнитѣ тьмници сѫ били прѣпълнени съ изловени въ възстаналитѣ мѣстности мѫжье, жени и дѣца, та че слѣдъ нѣколкодневни мѫчения и истязавания сѫ прѣпращани, боси и навьрзани по нѣколко души, въ Пловдивъ. Всичкитѣ българи първенци и учители отъ града сѫ карани за сѫдба прѣдъ особенно съставения Воененъ Сѫдъ въ Пловдивъ и отъ тамъ сѫ проваждани на заточение въ разнитѣ градища на Мала-Азия.

Прѣзъ врѣмето на освободителната война, Пазарджикъ пострада. Единъ часть отъ града подпалили и изгорили турскитѣ войски при оттѣглюванието си, а голѣма часть и то турскитѣ махали сѫ разрушени отъ русскитѣ войски и отъ ужесточенитѣ българи изъ Пазарджикската околность. Русситѣ сѫ разваляли турскитѣ кѫщья, за да са сдобиѭтъ съ огрѣвъ прѣзъ лютата зима, а българитѣ сѫ удовлетворявали чувството на отмыщението.

Сега Пазарджикъ има още видъ на полуразрушенъ градъ. Пò-многото отъ турцитѣ, що са върнаха отъ бѣгството, не можаха да са стърпѭтъ да останѫтъ и съзидѫтъ нови жилища върху пепелищата и грамадитѣ на старитѣ имъ конаци, хареми, градини и дюкяни, но продадоха на българитѣ и полскитѣ си недвижими имущества за долня цѣна, та че вторично отидоха въ Македония и Азия, обладани отъ суевѣрното утѣшение, че мохамеданството е испълнило опрѣдѣленитѣ му отъ Аллаха денье за прѣбиванне въ България. Останалитѣ турци, пò-многото землѣдѣлци, търговци и занаятчии, съ притѣснени сьрдца прѣминувѫтъ днитѣ си. Името на областьта „Шаркѫ Румелия“ и Орга-

[1]) Тукъ е думата за Кавановъ-оглу Али Бей.

нический ѝ Уставъ пъленъ съ неприспособими правдини за меншествата турско и грьцко, не имъ пълнятъ очитѣ, ако и турский язикъ да са употрѣбява и въ правителственнитѣ учреждения. Не могатъ мюслюманитѣ да са задоволятъ отъ новото положение на работитѣ, та за това често са хранятъ въ кахвенетата съ нарочно пущани праздни слухове, какво въ недалечно бѫдѫще султана съ божията помощь щѣлъ билъ изново да распространи властьта си дори до историческата р. Дунавъ. И тогава всичкитѣ джамии съ гордо издигающитѣ са минарета, щѣли да са възобновятъ и прѣобърнатъ отъ разни складове на *ибаретъ ерлери* (богуслужебни мѣста).

Нѣколко нови сгради, по новъ кроежъ, личатъ тукъ-тамѣ между грознитѣ развалини. Това сѫ нови кѫщья и дюкяни, съзидени отъ пò-заможни българи. Градския съвѣтъ тоже полага усилия за поправяние и расширочаванне на улицитѣ. Окрѫжния съвѣтъ е построилъ, близо до едни турски конаци, една много углядна сграда за укрѫжно училище. Правителственнитѣ учреждения сѫ намѣстени въ стария турски конакъ — ако са не лѫжа, кѫщата на Кавинозъ-оглу — и въ нѣкои пò-голѣми кѫщья, съ наемъ.

Источно-Румелийско управление не е още зело подъ управлението си всичката территория на Пазарджикский окрѫгъ. Отъ Пѣщерската околия селата: Дьовленъ, Кара-Булакъ, Наиплие и Селча и голѣма часть колибаци отъ краището Бабекъ[1]), що спадатъ отъ самъ турско-румелийската граница, не припознаватъ още румелийското правителство. За 4-тѣ села правителството знае, водило е прѣговори съ Портата, Гл. Управитель е ходатайствувалъ прѣдъ посланницитѣ на Великитѣ сили въ Цариградъ, една правителственна експедиция на чело на Пазарджикския окр. управитель, Ив. Найденова, е испращана да ги взема, даже една депутация отъ едно село е дохождала да са моли въ Пазарджикъ и Пловдивъ да са занеме селото имъ отъ румелийското правителство, та да са отървѫтъ сиромаситѣ отъ голѣмскитѣ своеволия и беззакония; нъ за колибацитѣ отъ краището Бабекъ, правителството едвамъ ли знае, че сѫ въ земя румелийска; а пъкъ не сѫ малко жители. Имало, казватъ, до 2,500 домакинста. Всичкитѣ тѣзи непокорни — както ги нарича населението — или непрѣдадени — както ги наричатъ управляющитѣ Румелия -- села и колибици отъ Пѣщерската околия, по най-южното краище на Пазарджикския окрѫгъ, съставляватъ за сега часть отъ Помашката Родопска Република, учредена и управлявана отъ прочутия българинъ мохамеданецъ, Тѫмрѫчлията Ахмедъ-Ага.

Пазарджикъ е земледѣлчески градъ. Около-връстъ на града е само харманн и градини за зеленчуци. Първитѣ зеленчуци въ София са докарватъ отъ Пазарджикъ. Сега града има и колко-годѣ търговско значение като пристанище на стокитѣ, що идатъ по Румелийската желѣзница за София. Освенъ това Пазарджикската желѣзнична станция е и най-ближната желѣзнична станция на градоветѣ София, Кюстендилъ, Дупница, Самоковъ и Ихтиманъ. Нъ търговцитѣ прѣдви-

---

[1]) Това краище спада между краищата *Ченино, Доспатъ* и *Разлогъ*.

ждѫтъ неминуимо пропадание на тоя градъ, слѣдъ построяванието на желѣзницата отъ Бѣлово нагорѣ.

Слѣдъ тия кратки бѣлѣжки за Пазарджикъ, да слѣдваме пѫтуванието си. Пò-вече засилени отъ дългата почивка, въ $4^1/_2$ ч. тръгнахме за Пловдивъ по шоссето. По пѫтя нѣмаше нищо забѣлѣжително. Пакъ жътва, косидба и прѣкарвание сѣна. На 15-й или 16-й километръ са бѣлѣѭтъ отъ лѣво на шоссето малки памятници за погиналитѣ русски войници; а отъ дѣсно старославнитѣ Родопи ту са издигѫтъ, ту са снишавѫтъ съ тъмносиникавитѣ си върхове. Още малко вървение и ще започнѫтъ да са виждѫтъ пò-познати мене очъртания на Родопскитѣ прѣдгория. Съзирамъ Бѣло-Черквинската планина и сѣверо-источната ѝ отрѫга Кара-Мандра, която, отъ *Юрючката Поляна* надъ помашкото село *Ени-Кьой*, са протака въ источна посока и са спуска постъпенно въ полето, та образува хубавитѣ поли, по които лѣжѫтъ селата Ени-Кьой, Ново-Селъ, Изворъ, Марково, Бѣлащица, Кукленъ, Воденъ и Станимака, а горѣ на височината му сѫ расположени романтичното Яврово и вглѫбнатото въ една падйна, обърната къмъ югъ, Лясково.

На половината на пѫтя отъ Пазарджикъ до Пловдивъ, близо до Цалапица, има ханче називаемо *Орта-Ханъ*. Тамъ малко са поотморихме, защото и малко врѣме оставаше до вечерьта. При всичкото ми настояване да стигнемъ вечерьта въ Пловдивъ, спорѣдъ свързаното въ София условие, талигаритѣ сториха инать и не рачиха да бързѫтъ; тъй щото, трѣбваше да са спи на отворено поле, 10 кил. до Пловдивъ. За да оправдаѭтъ талигаритѣ закѫсняванието и оставанието на полето, единъ отъ тѣхъ скрилъ камшика си подъ сѣното въ колата, каза, че го испустналъ въ пѫть и са връща до 1 часъ назадъ, за да го търси. И той са върна въ мръкнало. Братъ му го чакаше на една поляна до самата р. Марица. Право казва народната пословица: „Да та пази Господь отъ българинъ погърченъ и отъ грькъ потурченъ. Азъ прѣспахъ на една талига, до брѣга на тихошумящата Марица.

(Слѣдва).

ПИСМА

за

Издирванието на корѣнитѣ и законитѣ въ Българский язикъ.

ПИСМО IV.

За правописанието.

При разглѣжданието на мѣстоименията, ний са запрѣхме въ прѣдидѫщето писмо съ свършванието на първото лице